Rozsban a fogó

A Salinger
új fordításban

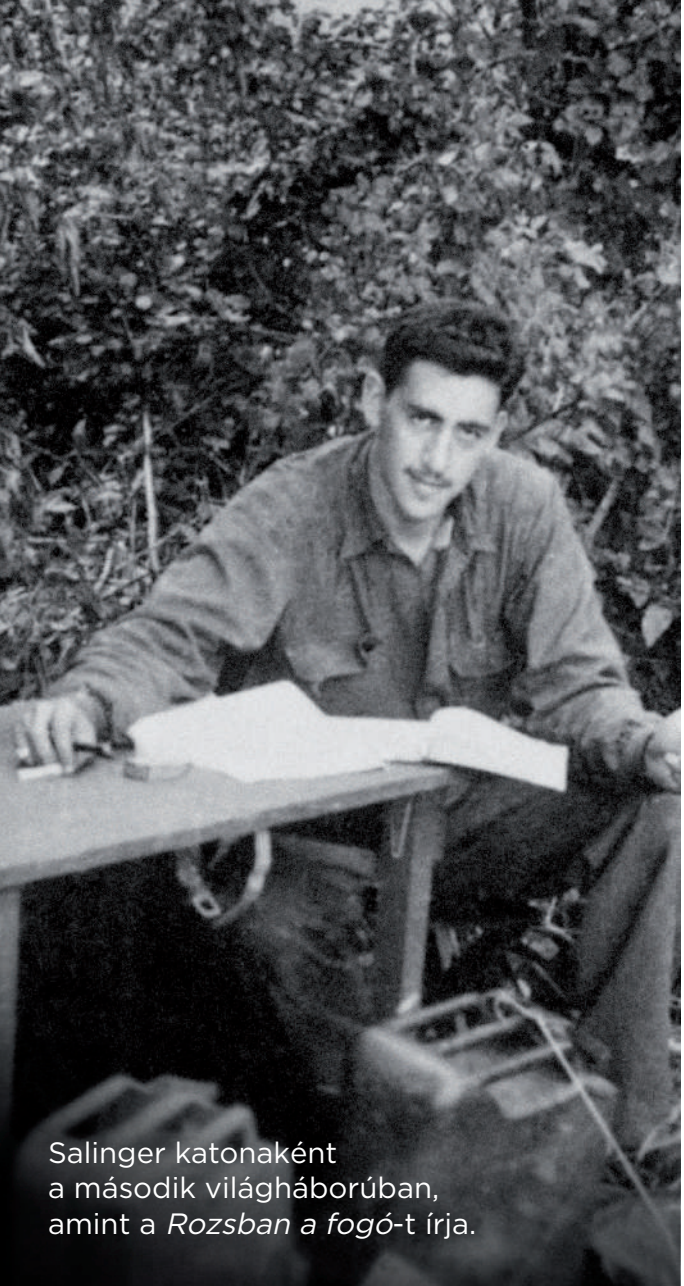

Salinger katonaként
a második világháborúban,
amint a *Rozsban a fogó*-t írja.

BARNA IMRE

HOVA MENNEK TÉLEN A KACSÁK?

A nagy művek nem avulnak el. A fordításokkal más a helyzet. A nagy műveket néha újrafordítják. Hogy csak azért-e, mert előbb-utóbb – közkeletű irodalmi vélekedés szerint legkésőbb ötvenévente – jön egy újabb fordító, és a maga módján *újranyitja* azt, ami addig másként volt *nyitott?* Vagy azért is, mert egy fordítás sosem lehet hibátlan, és ezért a legnagyszerűbbje is kevésbé állja az időt? Esete válogatja.

A *The Catcher in the Rye,* ez a beatkorszakot mintegy megelőlegező és mindjárt meg is haladó legenda, ez a kultkönyvek kultkönyve, nemzedékek – írók, költők, filmesek és rockzenészek, jó és rossz fiúk-lányok, angyalok és gyilkosok – máig érvényes kedvence, ez a huszadik századi alapmű Magyarországon csak az eredeti megjelenést követő évtized közepén jelent meg. Óriási sikert aratott, nyelvi divatot is teremtett, a címe pedig magyarul *Zabhegyező*-ként rögzült hívószóvá.

De tény, hogy mindennek ötven plusz egy éve már. Az a probléma pedig – éppenséggel a cím kérdése, igen –, amely az újrafordításhoz vezető gondolatsort elindította bennem, nagyon is összefügg az időmúlás kérdésével. Pontosabban: az ötven plusz egy évvel ezelőtti világhelyzettel, amelyben bizony semennyire sem volt magától

értetődő, hogy egy ilyen könyv egyáltalán megjelenhet Magyarországon. És amelyben a frappáns magyar cím játékos, de mégiscsak moralizáló (bár talán önkéntelen) sugallata, hogy azért a Kukutyinban zabot hegyező, léha kamasz is megéri ám a pénzét, nemhogy nem számított nagy árnak, hanem észre sem vevődött. Elvégre a pesti Filmmúzeumba Nick Ray és az ok/ügy nélkül lázadó James Dean beatnemzedék-filmje, a *Rebel Without a Cause* is már *Haragban a világgal* címmel érkezett meg a szokásos korszaknyi késéssel; és némi fejcsóválás John Osborne *Look Back in Anger*-jének is kijárt: a hatvanas években még azt sem *Nézz vissza haraggal,* hanem *Dühöngő ifjúság* címmel játszották itt.

Vannak egyszerű, bonyolultabb és még bonyolultabb címek. Egyszerű cím *A három testőr,* a *Háború és béke,* az *1984* vagy *A rózsa neve.* Sokszor persze ezek is csak látszólag olyan egyszerűek. A három testőrök négyen voltak, a rózsa pedig puszta név csupán, *nomina nuda tenemus.* De bárhová visz is aztán az értelmezésük, a fordításuk gyerekjáték. Némelyiket még csak lefordítani sem kell; és marad akkor magyarul (franciául és hollandul, albánul és izlandiul, malajalamul és katalánul) a *Moby Dick* és az *Ulysses,* a *Twist Olivér* és az *Anna Karenina.* Bonyolultabb cím azután *A kőszívű ember fiai, Az eltűnt idő nyomában* vagy a *Loana királynő titokzatos tüze;* de ezeknek a bonyolultsága sem elsősorban a fordítónak ad munkát. A legbonyolultabbak azok a címek, amelyeknek az értelmezése már a szavak szintjén is megdolgoztatja az olvasót. Hát még a fordítót! Ilyen például a *Wahlverwandschaften* (Vas István Goethe-olvasatában: *Vonzások és választások*) vagy Tom Wolfe korszakalkotó leleménye, a *The Kandy-Kolored Tangerine-Flake Streamline Baby* (Bartos Tibor szerint: *Kandírozott mandarinzselészínű áramvonal*); és igen, ilyen a *The Catcher in the Rye* is, amely helyett – ahogy David Shields és Shane Salerno izgalmas új Salinger-könyvéből kiderül – még Salinger író barátja, Peter De Vries is valami „fülbemászóbbat" próbált javasolni, amikor 1950 nyarán először hallott a készülő regényről. A már akkor is igencsak magának való Salinger persze nem fogadta meg a tanácsát (ahogy hosszú és titokzatos remeteélete során másokét sem, soha), a cím pedig így is az angol nyelvű olvasók tíz- és tízmillióinak a fülébe mászott.

A fordítóknak azonban nagyon is föladta a leckét.

A probléma megértéséhez nem árt talán felidézni, hogy konkrétan miből is bomlik ki ez a cím. A céltalanul lófráló Holden a tizenhatodik fejezetben felfigyel rá, mit énekelget az utcán egy ismeretlen kissrác: „If a body catch a body coming through the rye…" És aztán hat fejezettel később, a kishúga szemrehányásait hallva (hogy ő semmit se szeret, hogy neki semmi se jó) egyszer

csak ez jut az eszébe, amikor kiszalad a száján „valami”. Hogy hát jó, van ez dal: „If a body catch a body” – nem, nem úgy van, javítja ki a húga, hanem úgy, hogy „If a body meet a body…”, hogy tehát nem *elkap* valaki valakit, hanem *találkozik* valaki valakivel; és hogy egy vers, Robert Burns verse ez – …mindegy, mondja tovább Holden, akkor tehát rosszul tudta, mindenesetre így emlékezett rá, és úgy képzelte, hogy kisgyerekek szaladgálnak a rozsban, de van ott egy bazi nagy szakadék, és az lenne ő, aki elkapja őket, *the catcher in the rye.*

Mármost ez a Burns-vers, illetve a belőle lett dalocska (amelyben nem kisgyerekek, hanem szeretők szaladgálnak egymáshoz hanyatt-homlok árkon-bokron, búzán-rozson át) némi túlzással ugyanannyira ismeretes az angol anyanyelvűek körében, mint nálunk a *Bújj-bújj zöld ág* vagy a *Boci-boci tarka.* Ami pedig a *catcher*-t illeti, Amerikában az is igen közönséges szó: annak a baseballjátékosnak a megnevezése, aki az ellenfél ütőjátékosa mögött állva el kell hogy kapja a csapattárs feléje hajított labdáját. Egy baseballkesztyűnek – Holden néhai, Allie nevű kisöccse versidézetekkel teleirkált „elkapó-” vagy „fogókesztyűjének” – ráadásul komoly motívumértéke is van a könyvben. Csakhogy a baseball nálunk szinte ismeretlen sportág, a hatvanas években pedig pláne az volt; és ahogy a fordító, Gyepes Judit a Burns-verset sem cserélhette fel a *Boci-boci*-val, a baseballból sem csinálhatott futballt, hogy aztán a *catcher*-t hátvédnek vagy kapusnak fordíthassa. Mit talált ki tehát? Nála a tizenhatodik fejezetben így csendül fel a dal: „Ha valaki zabot hegyez a zabföldeken…”; a huszonkettedikben viszont már így jut eszébe magyarul Holdennnek: „Ha valaki fog valakit a zabföldeken.” „Ha valaki *lát* valakit a *rozsföldeken*” – javítja ki a húga, de ez most már mindegy volt, mert akárhogy is, meglett a cím, a *Zabhegyező.* Ami „csalás” volt persze, de tényleg frappáns megoldás, igen. Mindenesetre jóval frappánsabb, mint például a francia *Szívrabló / Szívfogó (L'attrape-coeurs)* vagy az olasz *Ifjú Holden (Il giovane Holden);* a német, a spanyol, a finn, a svéd, a szerb meg a többi „szó szerinti”, *Elkapó a rozsban* típusú címről nem is beszélve.

Csak hát eltelt ötven plusz egy év. Múlt század lett a huszadikból, melynek a második felében külön műfajjá vált a lázadás irodalma, és a mai olvasó számára már aligha természetes, hogy az ifjú Holdenben, ha csak egy frappáns cím erejéig is, de léhűtőt lásson. Eltelt ötven plusz egy év, és arra, ami ötven plusz egy éve talán észre sem vevődött, hiszen az anyatejjel szívta, a levegővel lélegezte magába az ember, egyszer csak muszáj lett rácsodálkozni.

A cím kérdésére is, igen, de nem csak arra. Az ugyanis előhívott egy másik, jóval fontosabbat, amire végül is, azt hiszem, csak egy új fordítás próbálhatott meg érdemben válaszolni.

Természetesen nem a félreértésekre gondolok. Azokat nem lenne nehéz kijavítani. Hát a nyelvi változások? Azokról sem hiszem, hogy önmagukban problémát jelentenének. A fél évszázadnyivá nőtt nyelvi különbség akár magától értetődő is lehetne ötven plusz egy évvel a magyar fordítás és hatvan-egynehánnyal a Salinger-alapmű megjelenése után.

Lehetne. De épp ez itt a kérdés: hogy magától értetődő-e. Vagy másképpen kérdezve: hogy nagyjából annak a távolságnak felel-e meg ez a különbség, amely az egykori és mai amerikai–angol olvasókat is elválasztja egymástól.

Legyen világos: az ifjú Holden kulturális környezete és tárgyi világa, a hátracsapott ellenzőjű piros vadászsapótól a tweedzakóig, a Phoebe nevű húgocska fehér cérnakesztyűjétől a Vitalis hajszeszig és a Lavender Roomban a Buddy Singerék zenéjére bemutatott kipörgetős figuráig, természetesen a múltat idézi. De angolul a szöveg minderről olyan nyelven ad hírt, amely ma is elevennek hat; és ezen nem változtat sem az, hogy ma már más a szleng, sem pedig az, hogy bizonyos „négybetűs" kulcsszavakat hiába keresne benne a mindenkori olvasó. Nem is keresi; éreznie muszáj, hogy a sok *crap*-et és *goddam*-et ezek helyett kapja. A McCarthy-korszak centrális erőtere Kerouac kicsivel későbbi *Úton*-jába is belenyúlt, és az ősváltozat, *Az eredeti tekercs* csak nemrég, évtizedek múltán jelenhetett meg. Utóbbi mindazonáltal nem csak szavakban különbözik a szerkesztett *Úton*-tól, a *The Catcher in the Rye*-nak pedig – bár voltak előzményei – nincs ilyen ősverziója. De ha előkerülne is egy, a legelső *rebel without a cause* hős nyelvileg is időtlen korszerűségét aligha fokozhatná néhány tucat *shit.*

Ötven éve a magyar Salinger-olvasók is örömmel nyugtázhatták a tengerentúli újdonságot: hogy eztán már nemhogy mondatot, de regényt is lehet „hát"-tal kezdeni; és *klassz* volt, és *állati frankó* magukra, a saját létbevetettségükre és iszonyaikra és vágyaikra ismerni mindenféle *tetű* szavakban, *meg minden*. És nagy dolog volt ez akkor. És nem volt probléma mindeközben azt olvasni, hogy a halhatatlan kamasz öregesen nosozva és magázva szólít le három csajszit a bárban, ha egyszer máris hozzáteszi jampecesen, hogy arra gondolt: „csörögne" velük egyet. És rendben is volt ez így. Hol voltunk még a posztmoderntől! Itt akkor még javában tartotta magát az a vélekedés, hogy az irodalmi nyelv az valahogy „más". Hogy az írók vagy egy könyv szereplői használhatnak ugyan vicces (csúnya stb.) szavakat, de egy az egyben nem beszélhetnek úgy, mint a hús-vér emberek, mert azt nem illik. Egyelőre még *A fekete bulá*-nál tartottunk; egy valóban öreg magyar író, Kolozsvári Grandpierre Emil írt ekkortájt szlengszavakkal megbolondított irodalmi nyelven egy ilyen című „huligánelbeszélést".

De eltelt ötven plusz egy év, és mára nemcsak a jampeckiszólások archaizálódtak, hanem az a nyelvi közeg is, amelyből olyan tanulságosan ki-

ríttak egykor. A régiség látszata pedig eltakarja a problémát: hogy ma már elsősorban ez az annak idején szinte öröknek és természetesnek tetsző, de mégiscsak *csinált* közeg az, ami a negyvenes évek New Yorkja és a kipörgetős figura helyett inkább a hatvanasok csurglizó Budapestjét idézi fel.

Az ifjú Holden kilencven felé járna most, ha valóságos személy volna. De nem az, hanem a kamasz létállapot ikonja ő. Úgy gondoltam hát, hogy ideje visszafiatalodnia. Legyen megint tizenhét éves, beszéljen úgy, ahogy a kortársai. Itt és most: ahogy a maiak, bizony. Hogy ez is csalás? Hogyne volna az. De mi ennyi csalás ahhoz képest, amit a fordító reggel, délben és este alapból csinál: hogy a saját anyanyelve szavait adja a szerző szájába? És beszéljen most „mellé" ez a Holden, igen (mondjuk, mint a huszonnegyedik fejezetben emlegetett „csupa ideg srác", a Richard Kinsella, akinek az apja tanyájáról a nagybácsi járógépe jut eszébe, és akit Holden szerint „disznóság pont akkor leugatni, hogy »Mellé!«, amikor izgatni kezdené a dolog"), de *kamuzni* semmiképp se kamuzzon; és mondja el most újra, hogyan szállt el az agya múlt karácsony táján.

És hát hogy így kábé mit gondol ő „erről az egészről", vagy valami. Ja, meg hogy hova mennek télen a Central Parkból a kacsák. Ami persze ötven plusz egy év múlva sem fog kiderülni. „Csak hát ebbe én, tudod, nem mennék bele, az az igazság."

J. D. SALINGER

ROZSBAN A FOGÓ

– részlet –

Nem szólt semmit a Phoebe. Ha semmi se jut eszébe, szólni se szól ő semmit.

– Ez mindenesetre jó – mondom. – Mármint ami most van. Hogy ülök itt veled, és dumálunk meg lazulunk…

– Ez semmi!

– Nagyon is valami! Naná, hogy az! Hogy a francba ne volna az? Miért nem hiszi el senki semmiről, hogy valami? A tököm tele van vele!

– Ne beszélj rondán! Jó, akkor mondj valami mást. Hogy mi lennél szívesen. Tudós, jogász, ilyesmi.

– Tudós nem lehetnék. A tudományokhoz én béna vagyok.

– Jó, akkor jogász. Mint a papa, meg minden.

– A joggal semmi baj, azt hiszem, de engem speciel nem vonz – mondom. – Mert az, mondjuk, oké, ha egy ügyvéd ártatlan csávók életét menti meg, satöbbi, de nem ezt szokták csinálni. Hanem csak a lóvéra hajtanak, meg golfoznak, meg bridzseznek, meg veszik a verdákat, meg iszszák a martiniket, és arcoskodnak. Ráadásul még ha ártatlan csávók életét mented is meg, satöbbi, honnan tudod, hogy azért csinálod-e, mert tény-

leg az életüket akarod megmenteni, vagy csak mert baromi jó ügyvéd akarsz lenni, hogy vállon veregessenek, és per végén gratuláljanak neked a tárgyalóteremben a riporterek meg a népek, mint a szar mozifilmekben? Honnan tudod, mikortól kamuzol? Azt sajnos nem tudhatod.

Nem biztos, hogy a Phoebe értette is, mi a nyavalyáról beszélek. Mert hát hogy kicsi még, meg minden. De figyelni figyelt. Jó, ha legalább figyel valaki.

– Meg fog ölni a papa. Meg fog ölni – azt mondja.

Én viszont nem rá figyeltem. Eszembe jutott valami, egy hülyeség. – Tudod, mi lennék én? Mármint ha választhatnék, a rohadt életbe?

– Na, mi? Ne beszélj rondán.

– Ismered azt a dalt, hogy „Ki kap el, ha hanyatt-homlok futsz a rozson át?" Na, hát én…

– Az úgy van – javít ki a Phoebe –, hogy „Ki mit kap, ha hanyatt-homlok fut a rozson át". – Vers ez. Egy Burns-vers.

– Jó, igen, egy Burns-vers.

De neki volt igaza. Tényleg úgy van, hogy „Ki mit kap, ha hanyatt-homlok fut a rozson át". Nem jól tudtam.

– Azt hittem, úgy van, hogy „Ki kap el" – mondom. – Na mindegy, szóval elképzelem, ahogy így kisgyerekek játszanak egy ilyen nagy rozsföldön, meg minden. Kicsik, sok ezer gyerek, és nincs velük senki, mármint hogy senki felnőtt, csak én. Egy bazi nagy szakadék szélén állok. És az a dolgom, hogy elkapjam, ha valaki a szakadék felé rohan… szóval, ha nem néznek a lábuk elé, akkor én így előugrok valahonnan, és megfogom őket. Ezt csinálnám reggeltől estig. Én lennék ott a rozsban a fogó, na hát. Hülyeség, tudom, de igazából csak ez akarnék én lenni. Hülyeség, jó.

Sokáig semmit se szólt a Phoebe. Aztán mikor megszólalt végre, csak annyit mondott:

– Meg fog ölni a papa.

– Leszarom – mondtam. És felálltam, mert az jutott eszembe, hogy felhívom azt az Antolini nevű csávót, aki az angoltanárom volt az Elkton Hillsben. Most New Yorkban él. Otthagyta az Elkton Hillst. A New York-i Egyetemen kapott állást. – Telefonálnom kell – mondom a Phoebenek. – Mindjárt jövök. Ne aludj még el. – Nem akartam, hogy elaludjon, amíg a nappaliban vagyok. Tudtam persze, hogy nem fog, de csak megkértem azért rá a biztonság kedvéért.

Ahogy megyek az ajtó felé, utánam szól, hogy – Holden! –, én pedig megfordulok.

Felült az ágyban. Annyira szép volt.

– Böfögni tanulok egy lánytól, a Phyllis Marguliestól – azt mondja. – Figyelj csak!

Figyeltem, és hallottam is valamit, bár nem sokat.

– Jó – mondtam. És aztán kimentem a nappaliba, és felhívtam ezt a volt tanáromat, ezt az Antolini nevűt.

DAVID SHIELDS – SHANE SALERNO

SALINGER

– Fordította N. Kiss Zsuzsa –

A szerzőpáros több mint kétszáz emberrel – Salinger második világháborús bajtársaival, családtagjaival, közeli barátaival, szerelmeivel, osztálytársaival, szomszédaival, kiadóival, szerkesztőivel, sőt titkolt kapcsolataival – készített interjút. Ebből az „oral historyból", illetve Salinger különféle irataiból és levelezéséből állították össze a XX. század legrejtőzködőbb írójának élettörténetét. A kötetet több mint százhetven fénykép illusztrálja.

„Csodálatos békesség nem publikálni. A publikálás a magánszférám rettenetes megszállását jelenti. Szeretek írni. De csak magamnak, a saját örömömre. Ezért a magatartásért drága árat fizetek. Csudabogár, gyanakvó ember hírében állok. Pedig csupán magamat és a munkámat védem." – J. D. SALINGER (idézi a *New York Times,* 1974. november 3.)

Kilenc éven át folytatott magáninterjúink során megtudtuk, hogy J. D. Salinger jóváhagyta néhány műve [posztumusz] megjelentetését.

Sikerült értesüléseket szereznünk e kötetek, elbeszélések némelyikéről.

Az alábbi értesüléseket két egymástól különálló és független forrás szolgáltatta, dokumentálta és ellenőrizte.

Az első könyv címe *The Family Glass* [A Glass család]; magában foglalja az összes ismert Glass-elbeszélést, valamint öt újat is, melyek jelentősen kitágítják Salinger költött családjának világát. Az öt új történet Seymour Glassról szól; az első négy a Seymour öngyilkosságát megelőző harminc évet, a főhős élethosszig tartó istenkeresését tárja fel. Az első számú új történetben Seymourt és Buddyt egy partin toborozzák az *Okos gyerek* vetélkedőre. Az utolsó történet témája Seymour túlvilági élete. A történetek narrátora Buddy Glass, a védánta vallás tanításai hatják át őket. A könyv elején részletes Glass-családfa kap helyet.

Salinger egy védánta „kézikönyvet" is írt – rövid történetekkel, szinte tanmesékkel megtűzdelve: szakasztott ilyen szerkesztésű a *Sri Ramakrisna Evangéliuma,* melyet Salinger 1952-ben „az évszázad vallási könyvé"-nek nevezett. Salinger a „kézikönyv"-vel teljesíti nyíltan hirdetett szándékát, hogy írásain keresztül „terjessze" a védánta tanokat. Salinger több mint fél évszázados védánta elkötelezettségét nyilvánította ki azzal is, hogy folyamatosan adományozott tetemes hagyatékot a New York-i Ramakrisna-Vivekananda Centernek és más szervezeteknek, melyek osztoznak e vallási meggyőződésben.

Van továbbá egy regény, második világháborús szerelmi történet, amely Salinger és első felesége, Sylvia Welter bonyolult kapcsolatán alapul. A két főszereplő – az „Esmé" X főtörzse és Sylvia költött alakmása – Németországban ismerkedik meg, közvetlenül a második világháború után, és szenvedélyes viszonyt kezdenek. Ahogyan Salinger és Sylvia között, közöttük is telepátiás kapcsolat van.

Salinger írt még egy elbeszélést, formailag egy kémelhárító ügynök második világháborús naplóját, a tetőpont a holokauszt. A naplóbejegyzések számos városban, kisvárosban íródnak a közjátékokról civilekkel és katonákkal a háború mindennapos borzalmai közepette.

Az új Glass-történeteken, a védánta kézikönyvön, az új háborús történeteken túlmenően Salinger teljesen átdolgozta 1942-es, tizenkét oldal terjedelmű, „The Last and Best of Peter Pans" [A Pán Péterek utolja és krémje] című elbeszélését. A Princetoni Egyetem Firestone Könyvtárában található eredeti változat az egyik legkorábbi Caulfield-történet, melyben egy pici gyerek közelít egy szikla széléhez. Ez az újraköltött történet is belekerül majd a gyűjteményes kötetbe a másik hat Caulfield-novellával, továbbá az újakkal és a *Rozsban a fogó*-val egyetemben, így áll

majd össze hiánytalanul a Caulfield család krónikája.

Salinger krónikái a két rendkívüli családról, Glassékról és Caulfieldékről – melyeken 1941-től 2008-ig, az életműnek a J. D. Salinger Alapra való átruházásáig dolgozott –, az öröklétnek szánt mestermunkái.

A fenti munkák szabálytalan időközökben látnak majd napvilágot, közlésük 2015 és 2020 között kezdődik.

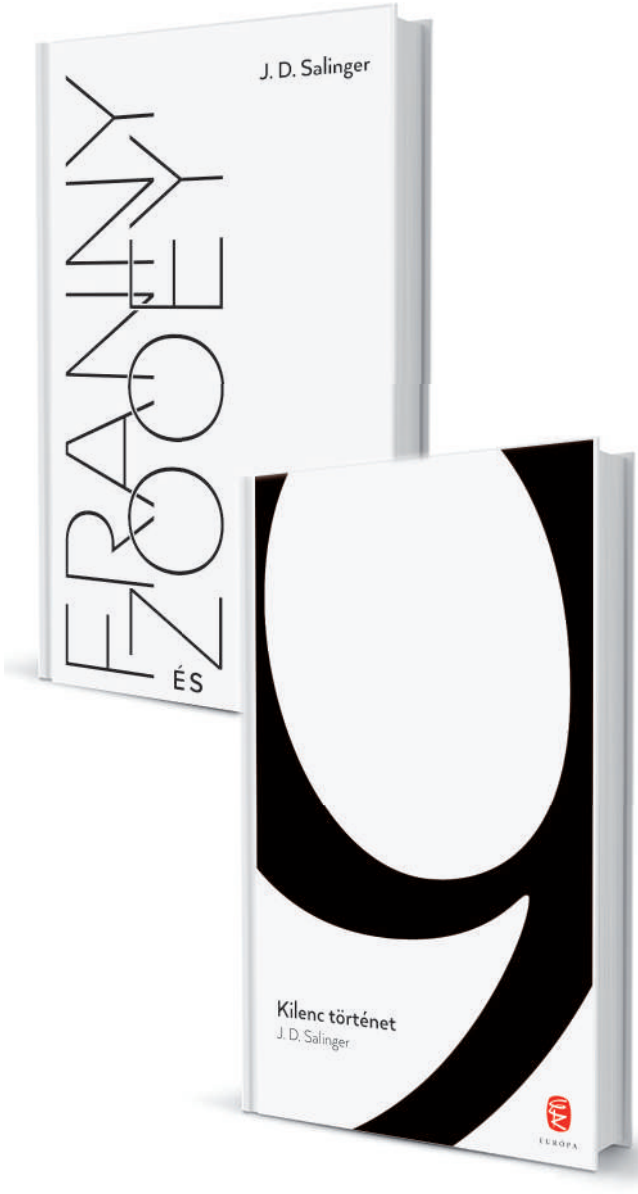

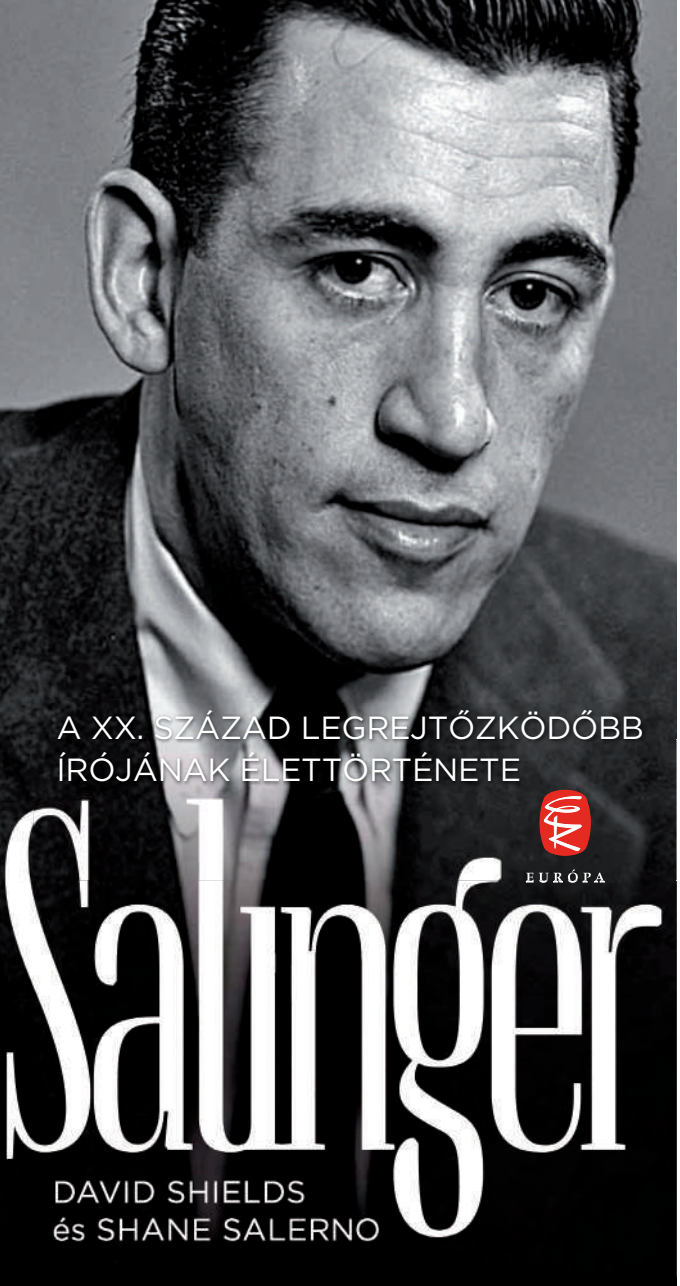

Rozsban a fogó

EURÓPA

A Salinger
új fordításban